

Wojciech Giza

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie¹

*W poszukiwaniu teoretycznego uzasadnienia
dla rozwiązań instytucjonalnych rynku pracy*

Michał Moszyński

*Niemiecki model Społecznej Gospodarki Rynkowej
— perspektywa rynku pracy*

Toruń 2016, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu,
342 s.

Przygotowana przez Michała Moszyńskiego monografia zawiera wyniki studiów nad modelem Społecznej Gospodarki Rynkowej — systemu, który od momentu powstania po II wojnie światowej stał się przedmiotem wnikliwej analizy ze względu na osiągnięcia określane współcześnie mianem cudu gospodarczego. Autor podjął analizę wpływu rozwiązań instytucjonalnych niemieckiego modelu społeczno-gospodarczego na funkcjonowanie rynku pracy. Nie ograniczył się jednak do aspektów ekonomicznych funkcjonowania rynku pracy, poświęcając wiele uwagi wymiarowi socjo-społecznemu, u którego podstaw znajduje się określony fundament aksjologiczny. Praca stanowi zatem próbę poszukiwania głębszego uzasadnienia dla polityki społeczno-gospodarczej kreowanej przez niemieckich ordoliberalistów i przedstawicieli Społecznej Gospodarki Rynkowej po II wojnie światowej.

¹ Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków; adres internetowy autora: gizaw@uek.krakow.pl.

W polskiej literaturze ekonomicznej rozważania dotyczące Społecznej Gospodarki Rynkowej doczekały się wielu publikacji. W większości ich autorzy są związani ze środowiskiem skupionym wokół Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, kierowanego obecnie przez prof. Elżbietę Mączyńską, oraz cyklicznych, szczytujących się dwudziestopięcioletnią tradycją, seminariów we Vlotho (Niemcy), których głównym koordynatorem jest prof. Piotr Pysz². Tym, co odróżnia książkę M. Moszyńskiego od wcześniejszych opracowań, jest kompleksowość ujęcia rynku pracy w ramach teoretycznej koncepcji funkcjonowania określonego systemu społeczno-ekonomicznego, ze szczególnym uwzględnieniem procesu transformacji ustrojowej gospodarki Niemiec na początku lat 90. XX w.

W wymiarze metodologicznym Autor łączy narrację historyczną (historię gospodarczą i historię myśli ekonomicznej)³ z refleksją teoretyczną bazującą na dokonaniach współczesnej ekonomii. Wybiera również, na ogół negowaną przez znaczną część ekonomistów głównego nurtu, perspektywę, w której ramach sądy wartościujące stanowią integralną część naukowego procesu badawczego. To rozstrzygnięcie wydaje się uzasadnione, zważywszy na doktrynalne założenia Społecznej Gospodarki Rynkowej, odwołujące się do takich wartości jak wolność, równość szans i odpowiedzialność.

Podejście zastosowane przez M. Moszyńskiego wykazuje pewne znamiona heterodoksji ekonomicznej, gdyż jego analizę można interpretować jako próbę ujęcia rynku pracy nie tyle w perspektywie równowagi rynkowej (dominującej w ekonomii neoklasycznej oraz uwzględnionej z pewnymi zastrzeżeniami na gruncie szeroko pojętej tradycji keynesowskiej), lecz podejścia ewolucyjnego, obecnego w nurcie Veblenowskiego instytucjonalizmu. Ponadto Autor, poszukując rekomendacji dla polityki społeczno-gospodarczej, krytycznie odnosi się do możliwości określenia uniwersalnych reguł umożliwiających uzyskanie zawsze i wszędzie pożądanych efektów. Idąc za Walterem Euckenem, proponuje, aby „zasady” przyporządkowywać do konkretnego „momentu historycznego” (*Prinzip und Moment*) [s. 19]. Widać wyraźnie, że rekomendacje dla polityki społeczno-gospodarczej powinny wyrastać nie tylko z założeń doktrynalnych przyjmowanych przez zwolenników danej szkoły myśli ekonomicznej, ale również z analizy przebiegu procesu historycznego.

Prezentowana analiza została oparta na bogatej bazie źródłowej liczącej ponad 400 pozycji, w przeważającej części niemieckojęzycznej. Na szczególne podkreślenie zasługuje staranność, z jaką Autor usiłuje wyjaśnić znaczenie niemieckojęzycznych pojęć używanych przez teoretyków ordoliberalizmu. Przywołując myśl Ludwiga Wittgensteina, iż „granice mojego języka są granicami mojego świata”, można stwierdzić, że M. Moszyński

² Wśród innych autorów zajmujących się w Polsce problematyką SGR i ordoliberalizmem należy wymienić: M. Miszewskiego, U. Zagórecz-Jonsztę, J. Czech-Rogosz, S. Płóciennika, T.T. Karczmarka, M. Dahla, J. Bokajło i G. Szulczewskiego.

³ Autor w warstwie faktograficznej uwzględnia relatywnie długi okres, zapoczątkowany w 1948 r. objęciem przez L. Erharda kierownictwa niemieckiej gospodarki. Mocno akcentuje przemiany na rynku pracy po okresie zjednoczenia Niemiec wschodnich i zachodnich; doprowadzając analizę do 2015 r. W warstwie teoretycznej M. Moszyński sięga do korzeni ordoliberalizmu w okresie międzywojnia.

dołożył znacznych starań, aby uczynić bardziej zrozumiałymi idee głoszone przez niemieckich myślicieli.

Główna hipoteza badawcza została sformułowana przez Autora w następujący sposób:

„na obszarze rynku pracy niemiecki model gospodarczy odwołuje się wciąż do zasad ordoliberalizmu i SGR, jednak ich realizacja odbywa się w sposób niepełny, niespójny i zmienny w czasie” [s. 18]. Oprócz hipotezy głównej odnajdujemy w pracy dwie hipotezy szczegółowe. Pierwsza z nich odnosi się do implementacji zachodniemieckiej infrastruktury instytucjonalnej na obszar byłego NRD w kontekście transformacji systemowej lat 90. XX w. Druga zaś dotyczy reformy rynku pracy realizowanej w latach 2003–2005, ukierunkowanej na powrót do pierwotnych założeń SGR.

Prezentowane hipotezy można interpretować w nieco szerszej perspektywie. Uwzględniając powojenne doświadczenia wielkich programów modernizacji społeczno-gospodarczej, łatwo zauważyć, że u ich podstaw na ogół znajdował się określony zbiór wartości i przekonań normatywnych co do pożądaných rozwiązań instytucjonalnych umożliwiających wzrost dobrobytu społecznego. Tak było w przypadku koncepcji Społecznej Gospodarki Rynkowej, torującej drogę niemieckiemu cudowi gospodarczemu w latach 50. i 60. XX w. Realizacja jednoznacznie zdefiniowanych celów społeczno-gospodarczych konstituowała program Great Society prezydenta Lyndona B. Johnsona, wdrażany w Stanach Zjednoczonych w latach 60 XX. w. Podobnie było w przypadku polityk gospodarczych reaganomiki i thatcheryzmu lat 80. XX w. W odniesieniu do współczesnych doświadczeń niemieckich, co wielokrotnie podkreślał Horst F. Wünsche, polityka społeczno-gospodarcza przyjmuje postać dyskrejonalnych działań ukierunkowanych na rozwiązanie najbardziej nabrzmiałych problemów bez głębszego uzasadnienia teoretycznego. M. Moszyński w swojej rozprawie zdaje się podzielać pogląd, zgodnie z którym funkcjonowanie rynku pracy w głównej mierze zależy od dobrze zaprojektowanych, proinkluzywnych rozwiązań instytucjonalnych. Świadczy o tym rozdział drugi monografii, w którym Autor wskazuje na podobieństwa zarówno co do obszaru badawczego, jak i aparatury analitycznej pomiędzy ordoliberalną teorią ładu gospodarczego a ekonomią instytucjonalną.

Realizację postawionego celu badawczego oraz weryfikacji hipotez umożliwia oparta na pięciu rozdziałach struktura pracy. Pierwsze dwa mają charakter teoretyczny. W rozdziale otwierającym monografię, zatytułowanym „Rynek pracy w ordoliberalizmie i koncepcji Społecznej Gospodarki Rynkowej”, Autor rekonstruuje sposób myślenia o funkcjonowaniu rynku pracy niemieckich myślicieli w kategoriach ładu gospodarczego (*Denken in Ordnungen*), a nie, jak to ma miejsce w przypadku ekonomii neoklasycznej czy keynesowskiej, przebiegu procesu gospodarowania. Studia literatury umożliwiają Autorowi rekonstrukcję typu idealnego umożliwiającego zorientowanie polityki gospodarczej na realizację zarówno celów gospodarczych, jak i społecznych. W rozdziale tym warto zwrócić uwagę na relację pomiędzy rynkiem pracy a kwestią społeczną. Dla ordoliberalów i przedstawicieli SGR kwestia społeczna stanowi integralny element funkcjonowania rynku pracy, dlatego też polityka gospodarcza powinna być tożsama z polityką społeczną.

Renesansowi koncepcji teoretycznych (w tym przypadku ordoliberalizmu i SGR), często towarzyszy poszukiwanie nowych możliwości ich rozwoju przez próby syntezy z innymi teo-

riami. Tego typu próbę odnajdujemy w drugim rozdziale omawianej monografii pt. „Ordo-liberalna teoria ładu gospodarczego a ekonomia instytucjonalna”. M. Moszyński słusznie zauważa, że „teoria ładu gospodarczego w tradycji szkoły fryburskiej (...) nie została od czasów jej stworzenia w kręgach niemieckojęzycznej nauki akademickiej, w zasadniczy sposób rozwinięta przez jej kontynuatorów” [s. 80]. Dlatego też podejmuje próbę syntezy ordoliberalizmu i ekonomii instytucjonalnej. Jako potencjalne płaszczyzny porozumienia traktuje podobieństwo zakresów badawczych, jak również aparatury analitycznej. Mówiąc o aparaturze analitycznej, ma na myśli nie tyle tradycyjny Veblenowski instytucjonalizm, co Nową Ekonomię Instytucjonalną ujmowaną w duchu Olivera E. Williamsona [s. 95–98].

Za wartościowe należy również uznać odniesienia do koncepcji *Varieties of Capitalism*, opracowanej na gruncie porównawczej ekonomii instytucjonalnej, której autorami są Peter A. Hall i David Soskice. Ich koncepcja pozwala na analizę specyfiki niemieckich rozwiązań w szerszym kontekście alternatywnych modeli kapitalizmu.

Konkludując zawarte w tym rozdziale rozważania, M. Moszyński stwierdza, że „uzupełniony model analityczny stanowi próbę świadczącą o możliwościach syntezy ordoliberalnych wizji ładu gospodarczego i koncepcji polityki gospodarczej z propozycjami klasyfikacji polityki proponowanymi przez badaczy związanych z innymi nurtami myśli ekonomicznej” [s. 112]. Popierając ten kierunek rozumowania, należy jednak zapytać o możliwość syntezy idei ordoliberalnych z teorią wyboru publicznego. To pytanie wydaje się tym bardziej aktualne, że ordoliberalowie, podkreślając konieczność kreowania ładu gospodarczego, wskazują na państwo jako podmiot odpowiedzialny za jego kształt. Przyjmują oni jednocześnie wyidealizowany obraz państwa jako podmiotu, którego celem jest maksymalizacja społecznej funkcji dobrobytu. Jednak w świetle teorii wyboru publicznego tak wyidealizowany obraz państwa musi budzić wątpliwości. Można zatem przyjąć, że oprócz ekonomii instytucjonalnej również teoria wyboru publicznego mogłaby przyczynić się do weryfikacji pewnych postulatów formułowanych przez ordoliberalów i przedstawicieli SGR.

Rozdział trzeci monografii M. Moszyńskiego otwiera rozważania o charakterze empirycznym. Autor prezentuje w nim realizację modelu SGR w Niemczech Zachodnich w odniesieniu do rynku pracy, poddając szczegółowej analizie rozwiązania instytucjonalne (głównie instytucje formalne) i politykę rynku pracy realizowaną w latach 1948–1989. Analiza czynników o charakterze jakościowym została uzupełniona o prezentację danych pokazujących skalę zmian, jakie zaszły w gospodarce niemieckiej od zainicjowania przez Ludwiga Erharda reform związanych z implementacją SGR do momentu zjednoczenia Niemiec na początku lat 90. XX w.

Rozdział czwarty, zatytułowany „Formowanie porządku rynku pracy Społecznej Gospodarki Rynkowej w byłej NRD w latach 1990–1998”, nie tylko uzupełnia lukę w zakresie wiedzy dotyczącej procesu transformacji systemowej byłej NRD. Pozwala także znacznie szczerzej spojrzeć na cały proces transformacji gospodarek posocjalistycznych. Obszary byłej NRD znalazły się w komfortowej sytuacji, której nie doświadczyły pozostałe kraje byłego bloku państw socjalistycznych. Niemcy Wschodnie miały niejako gotowy wzorzec instytucjonalny ukonstytuowany w Niemczech Zachodnich, jak również znaczne środki, które zostały przeznaczone na rozwój zacofanych gospodarczo, technologicznie i infra-

strukturalnie wschodnich landów. Mimo to, co wynika z analizy M. Moszyńskiego, proces transformacji, a w szczególności przekształceń na rynku pracy, napotykał wiele trudności związanych w znacznej mierze z utrwaleniem się niekorzystnych dla rozwoju przedsiębiorczości postaw społeczeństwa. Podkreślając ten wątek, Autor poddał nawet analizie socjologiczno-antropologiczny fundament rynku [s. 200–212].

Ostatni — piąty — rozdział został poświęcony szczegółowemu omówieniu reformy rynku pracy w zjednoczonych Niemczech po 1998 r. M. Moszyński wychodzi w swoich rozważaniach od oceny sytuacji gospodarczej Niemiec na przełomie XX i XXI w. Wówczas to, przy niskim wzroście gospodarczym (wynoszącym średniorocznie 1,2% w latach 1998–2005) stopa bezrobocia wzrosła do 9,5% w 2005 r. Tygodnik „The Economist” określił Niemcy mianem „chorego człowieka Europy”⁴. Zaistniała sytuacja zmusiła rząd niemiecki do podjęcia gruntownych reform rynku pracy zainicjowanych w 2002 r. ustawą Job-AQTIVE. W opinii ówczesnego kanclerza Gerharda Schrödera główne problemy gospodarcze Niemiec wynikały z przyczyn strukturalnych, słabego wzrostu gospodarczego i wysokich pozapłacowych kosztów pracy. Usunięcie tych przyczyn wymagało gruntownej przebudowy nie tylko rynku pracy, ale szeroko rozumianego modelu gospodarki rynkowej w duchu idei sformułowanych przez ordoliberalistów i przedstawicieli SGR. Rozdział ten w pełni pokazuje zarówno głębokie reformy rynku pracy w Niemczech, w perspektywie ekonomii politycznej i instytucjonalnej, jak również ich efekty przez prezentację danych empirycznych.

Monografia Michała Moszyńskiego z pewnością stanowi dojrzałe studium, w którego ramach podjęto ważny temat badawczy, twórczo rozwijając trwający w Polsce dyskurs na temat funkcjonowania Społecznej Gospodarki Rynkowej. Na podkreślenie zasługuje dojrzałość warsztatu badawczego Autora oraz staranność doboru materiału źródłowego. Za jedną z największych zalet uważam umiejętne połączenie wymiaru teoretycznego SGR z empiryczną analizą implementacji owej koncepcji w zmieniającej się rzeczywistości powojennych Niemiec. To, w jakim stopniu wzorzec teoretyczny SGR, zwłaszcza w odniesieniu do ostatnio podejmowanych reform rynku pracy, został zastosowany w praktyce, nadal pozostaje kwestią otwartą.

⁴ The sick man of the euro. *The Economist*, 3.06. 1999 r., <http://www.economist.com/node/209559> [dostęp: 19.02.2017].